

*До разової спеціалізованої вченої ради у
Одеському державному університеті
внутрішніх справ*

ВІДГУК

офіційного опонента - кандидата юридичних наук, доцента Данилевського Андрія Олександровича на дисертацію Усатого Олексія Олексійовича «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність»

Ступінь актуальності обраної теми.

Виправлення засуджених та трудова діяльність завжди були пов'язані між собою поняттями. Ще за радянських часів установи виконання покарань називались виправно-трудовими таборами, або виправно-трудовими колоніями. Отже, труд був закладений, як основа виправлення осіб, які були поміщені до місць позбавлення волі. Навіть зараз суспільно корисна праця є одним з основних засобів виправлення і самореалізації засуджених, про що зазначено у ч. 3 ст. 6 КВК України.

За останні роки пенітенціарна система зазнала значних реформ, не виключенням стало і питання трудової діяльності осіб, які перебувають в установах виконання покарань. Особливості правового регулювання праці осіб, які перебувають в установах виконання покарань, обумовлені необхідністю врахування їхнього правового статусу, специфіки умов утримання, а також забезпечення дотримання їхніх прав та свобод відповідно до міжнародних стандартів.

Праця є важливим інструментом ресоціалізації, однак відсутність належної уваги до професійної підготовки та навчання засуджених ускладнює їх реінтеграцію у суспільство після відбуття покарання. В окремих випадках мають місце порушення трудових прав засуджених з боку адміністрації виправних установ, наприклад, неналежна оплата праці або примусова праця, що суперечить чинному законодавству.

Деякі аспекти працевлаштування засуджених регулюються застарілими нормами, які не враховують сучасних викликів. Наприклад, відсутність чітких

механізмів розподілу отриманого за роботу, що має покривати не лише витрати установи, а й накопичення коштів для підтримки засуджених після звільнення.

Система професійної підготовки часто не відповідає потребам сучасного ринку праці. Відсутність актуальних програм навчання та перепідготовки унеможливорює ефективну соціалізацію після звільнення.

Засуджені, які працювали під час відбування покарання, стикаються з труднощами працевлаштування після звільнення через відсутність офіційного підтвердження досвіду роботи та на явність судимості, що створює бар'єри для їх інтеграції у суспільство.

У багатьох установах праця розглядається лише як спосіб залучення засуджених до роботи, а не як реабілітаційний інструмент. Це знижує її ефективність у формуванні соціальних навичок та самодисципліни.

У зв'язку з цим кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні потребують формування у формуванні сучасної комплексної доктрини кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, заснованої на принципах верховенства права, гуманізму, людиноцентризму, соціальної справедливості, дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини та пріоритетності виправлення і ресоціалізації засуджених.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження Усатого Олексія Олексійовича не викликає сумнівів як у науково-теоретичному, так і у практичному аспектах.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій О.О. Усатого відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 262 Правоохоронна діяльність.

Робота виконана у Одеському державному університеті внутрішніх справ відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV, Національної стратегії у сфері прав людини,

затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021, Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р. та операційного плану її реалізації у 2022–2024 рр., схвалених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р та відповідає тематиці наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0116U006773), а також науково-дослідницької роботи кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (державний реєстраційний номер № 0124U004215).

Основні положення дисертації опубліковано в шести наукових працях, серед яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань, три тези наукових доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Вони відображають наукову новизну обраної О.О. Усатим теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Дисертація за характером та змістом розглянутих питань є одним із перших монографічних досліджень у якому вирішено конкретне наукове завдання щодо розроблення кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні. У роботі обґрунтовано нові для наук кримінально-правового циклу положень, висновків та рекомендацій, скерованих на удосконалення практики залучення до суспільно корисної праці осіб, засуджених до позбавлення волі.

Окремі результати і висновки, які з них слідують були отримані вперше і мають достатній ступінь наукової новизни, зокрема:

– виокремлено три основні етапи наукового дослідження кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, а саме: становлення сучасної доктрини суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі (2003–2013 рр.), реформування пенітенціарної системи та переосмислення ролі суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі (2014–2021 рр.), а також переосмислення суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі крізь призму європейських стандартів виправлення і ресоціалізації засуджених (2022 р. – дотепер);

– доведено необхідність зміни концептуального підходу до визначення ролі Державної кримінально-виконавчої служби України у сфері організації суспільно корисної праці засуджених, від суб'єкта організації суспільно корисної праці до суб'єкта формування системи трудової зайнятості засуджених, орієнтованої на їх виправлення, ресоціалізацію та соціальну реінтеграцію у суспільство після звільнення.

– обґрунтовано необхідність зміни концептуального підходу до правового регулювання суспільно корисної праці засуджених шляхом переходу від вузької категорії «суспільно корисна праця засуджених» до більш широкої та комплексної категорії «трудова зайнятість засуджених», як одного із основних засобів їх виправлення і ресоціалізації. Запропонована концепція передбачає, що трудова зайнятість засуджених повинна розглядатися як самостійна кримінально-виконавча категорія, що являє собою систему правових, організаційних, освітніх та соціальних заходів, спрямованих на забезпечення участі засуджених у суспільно корисній діяльності, формування їх професійних компетентностей, розвиток трудової мотивації, підготовку до самостійного працевлаштування та створення необхідних умов для ефективного виправлення, ресоціалізації і реінтеграції засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві після звільнення;

– удосконалено наукові положення щодо правової природи суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі, яка має комплексний характер та поєднує кримінально-виконавчі, трудові, соціальні та організаційні елементи;

– визначено положення щодо місця суспільно корисної праці у системі засобів основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених шляхом обґрунтування її пріоритетного значення у формуванні соціально корисної поведінки, трудових навичок та готовності особи до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві після звільнення;

– удосконалено підходи до нормативно-правового регулювання трудової діяльності засуджених шляхом визначення необхідності більш чіткого законодавчого закріплення її мети, принципів, критеріїв індивідуалізації та зв'язку з професійним навчанням і подальшим працевлаштуванням засуджених;

– визначено поняття «суспільно корисна праця засуджених до позбавлення волі» врегульована нормами кримінально-виконавчого законодавства форма трудової діяльності засуджених, яка здійснюється з урахуванням їх індивідуальних особливостей, стану здоров'я, професійних здібностей та потреб виправлення і ресоціалізації, спрямованої на формування у засуджених соціально корисних навичок та форм та правил поведінки, набуття професійних компетентностей та підготовку засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві після звільнення.

Також викликають певний інтерес положення: щодо необхідності імплементації міжнародних стандартів поведіння із засудженими у сфері організації їх трудової діяльності, відповідно до яких праця осіб, позбавлених волі, не може мати характер додаткового покарання, а повинна бути спрямована на розвиток особистості засудженого та підготовку його до повернення у суспільство після звільнення; визначення ролі суспільно корисної праці засуджених у механізмі попередження рецидивної злочинності, оскільки формування професійних навичок, трудової мотивації та можливості легального працевлаштування після звільнення є важливими чинниками успішного виправлення і ресоціалізації засуджених; пропозиції щодо удосконалення організаційно-правових механізмів залучення засуджених до трудової діяльності шляхом запровадження індивідуальних програм трудової адаптації, професійного розвитку та підготовки до звільнення.

Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України, а також представлені у вигляді доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Публікації повністю відповідають предмету дослідження і вирішують завдання, що були поставлені в дисертації. Отримані висновки й результати автора з відповідної тематики були впроваджені в Одеському державному університеті внутрішніх справ. Таким чином дисертаційне дослідження Усатого Олексія Олексійовича виконане на достатньому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист, відповідають всім вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень дисертаційної роботи Усатого Олексія Олексійовича не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та ґрунтуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні.

Подані пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення. Висновки дисертаційної роботи відображають результати проведеної роботи, а рекомендації базуються на них.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення статистичних показників Міністерства юстиції України за 2020–2024 рр., узагальнених даних результатів анкетування 164 осіб зі складу персоналу установ виконання покарань ДКВС України та 346 засуджених до позбавлення волі (Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Черкаської та Чернігівської областей) України, результати вивчення 286 особових справ засуджених. У роботі

також було використано інформацію, яка висвітлена в оглядах, бюлетенях, інформаційних листах, наказах Міністерства юстиції України.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Результати дослідження, що виносяться на захист, отримані завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання із використанням комплексу загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *діалектичний метод* – при дослідженні закономірності розвитку інституту суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі, визначенні взаємозв'язку між еволюцією кримінально-виконавчої політики, зміною підходів до виконання покарань та трансформацією розуміння ролі трудової діяльності засуджених; *історико-правовий метод* – для аналізу становлення та розвитку правового регулювання суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі, визначення основних етапів формування відповідного кримінально-виконавчого інституту та особливостей його розвитку в Україні; *формально-юридичний метод* – під час дослідження положень Конституції України, КК України, КВК України, законів України, підзаконних нормативно-правових актів та міжнародних документів у сфері виконання кримінальних покарань; *системно-структурний метод* – при визначенні місця суспільно корисної праці у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених; *порівняльно-правовий метод* – для дослідження міжнародно-правових стандартів праці засуджених до позбавлення волі та визначення можливостей їх імплементації у кримінально-виконавче законодавство України; *статистичний та емпіричний методи* – під час аналізу практики діяльності органів і установ виконання покарань ДКВС України, показників залучення засуджених до трудової діяльності, проблем організації суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі та ефективності її використання як одного із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених; *метод прогнозування* – для обґрунтування перспектив

удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та формування сучасної моделі трудової зайнятості засуджених до позбавлення волі.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі можуть бути використані в:

- *в освітньому процесі* під час викладання навчальних дисциплін «Кримінально-виконавче право» та «Кримінологія», а також підготовки навчально-методичних матеріалів для здобувачів вищої освіти (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 03 липня 2026 р.).

- *у науково-дослідній діяльності* для подальшого розвитку доктринальних положень кримінально-виконавчого права, дослідження проблем виконання покарань, виправлення і ресоціалізації засуджених, а також формування сучасної концепції трудової зайнятості засуджених до позбавлення волі (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 04 серпня 2026 р.).

- *у практичній діяльності* для удосконалення організаційно-правових засад залучення засуджених до трудової діяльності, запровадження індивідуальних програм трудової адаптації, визначення професійного потенціалу засуджених та забезпечення зв'язку між суспільно корисною працею засуджених до позбавлення волі, як під час відбування засудженими покарання так і подальшою соціальною інтеграцією після звільнення (акт впровадження ГУНП в Одеській області від 20 липня 2026 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертаційна робота О.О. Усатого складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (192 найменувань на 21 сторінці) та п'яти додатків на 27 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 234 сторінки, із них основний текст дисертації – 163 сторінки. У цілому дисертація є

системним, цілісним та комплексним дослідженням, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані єдиною метою – кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, визначення її правової природи, місця та ролі у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а також розроблення пропозицій щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики діяльності органів і установ виконання покарань ДКВС України.

Проведене дисертантом дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами котрого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації, що розкривають зміст предмету дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Усатого Олексія Олексійовича щодо формування кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень у сфері кримінально-виконавчого права.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Позитивно оцінюючи наукову роботу О.О. Усатого, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У підрозділі 1.1 роботи автор аналізує стан наукового дослідження кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до

позбавлення волі в Україні, виділяючи певні етапи становлення сучасної доктрини суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі та аналізуючи наукові думки з цього питання на кожному з таких етапів. Водночас, робота тільки виграла б, якщо автор розподілив наукові підходи до проблеми, що розглядається, не тільки по етапах, а й по групам: положення, щодо яких точка зору різних авторів однакова, щодо яких точки зору відрізняються, та які залишилися поза увагою інших авторів і розв'язанню яких буде присвячено дисертаційне дослідження.

2. Певні застереження викликає підрозділ 3.2 роботи. По-перше, його назва «Зарубіжний досвід праці засуджених до позбавлення волі» не в повній мірі відповідає його змісту, адже у ньому досліджується правова регламентація праці засуджених у різних країнах, а не досвід самої суспільно корисної праці. По-друге, у структурі дисертації він розташований в останньому розділі роботи, де аналізуються шляхи удосконалення кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, хоча за змістом він більш тісно пов'язаний із міжнародно-правовими стандартами праці засуджених до позбавлення волі (підрозділ 1.3), про це свідчить в тому числі той факт, що, аналізуючи зарубіжний досвід, автор періодично порівнює його з міжнародними стандартами у цій сфері (див. напр. с. 142, 157). По-третє, потребує пояснення сам вибір автором саме цих країн для дослідження їх досвіду, чому увага приділяється лише європейським країнам, а інші континенти залишилися поза увагою дисертанта.

3. Серед положень, які виносяться на захист, автор зазначає, що ним удосконалено поняття «суспільно корисна праця засуджених до позбавлення волі» і наводить власне визначення цього поняття. Проте у роботі відсутній аналіз суттєвих ознак такого визначення. Хотілося б почути пояснення автора з цього приводу. Що, наприклад, необхідно розуміти під соціально корисними навичками, чим форми поведінки відрізняються від правил тощо.

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони

переслідують мету запросити автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Усатого Олексія Олексійовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота **Усатого Олексія Олексійовича «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні»**, подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні кримінально-виконавчих задач, спрямованих на удосконалення практики виконання покарань у виді позбавлення волі.

2. Дисертація «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 262 – Правоохоронна діяльність та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Усатий Олексій Олексійович заслуговує на присудження ступеня доктора

філософії з галузі знань 26 Цивільна безпека за спеціальністю 262
«Правоохоронна діяльність».

Офіційний опонент:

**Професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент**

Андрій ДАНИЛЕВСЬКИЙ